

ДНЕС, а очевидно и от вчера е почти непозната у нас. Не познаваме същността и функциите на чешката и словашка литературна критика, не знаем за отношенията и към литературната теория и история и, разбира се, към естетиката, а така също към социологията, психологията и философията, за връзките ѝ с културната политика и обществена ситуация. А дълголетните спорове и полемики, и особено от последните десет години, биха ни подсказали много за нейния предмет, метод и критерий, за приноса на литературни критици, с неповторима творческа изява и с остър поглед към общи и характерни тенденции на литературното развитие в Чехословакия. Необходимо е да бъде представен у нас този комплекс от проблеми на съвременната чешка и словашка литературно-критическа мисъл, поне в най-характерните творчески изяви. Навишо е да се предполага, че може да бъде разкрит в отделни, при това тъй спорадични, прегледи и обзори. Днес достъпът ни до автентичния материал може да бъде улеснен от Историята на чехословашката литературна критика, от значителен брой сборници с подбрани статии, есета, критико-аналитични студии на видни чехословашки литературоведи и писатели и не в последна степен от високото литературно-теоретично и критическо ниво на днешните чешки и словашки литературни списания.¹

В специални раздели: „За отношенията между литературната критика и история“ от книгата „Литература и надстройка“ и „Към най-новото развитие на словашката литература и литературна критика“ на книгата „Проблеми на литературната наука вчера и днес“ словашкият литературен теоретик и историк Милулаш Бакош поддържа мнението, че специфичните отличия между трите клона на литературната наука трябва да се търсят преди всичко в различните аспекти, от които те правят оценка на литературното

творчество. Като приема, макар и не безрезервно, критиката за равноправен партньор на литературната теория и история, словашкият учен вижда вижда днешните ѝ предимства, като критика марксистическа, в субективната ѝ евидентност и в нейната обективно-научна значимост. Своята научна аргументация тя черпи както от литературната история и теория, така и от общественото развитие — което е най-добра гаранция против субективизма в нея. Макар да не ратува за научна автономност на критиката, М. Бакош сочи мястото ѝ сред останалите два клона на литературната наука като гравитационен център, насочен към съвременността, като авангард на литературната мисъл. И макар абстрактно-теоретичните му разсъждения да са лишени от анализ на конкретната литературно-критическа обстановка, те станаха животелна почва на напрегнати търсения на съвременна методология, критерий и концепция в литературната критика.

Разнообразието на формалните изяви, културата на словото и изрази на словашката критика е голямо. На завидна висота са както литературно-критическата статия и решенията, така и литературния портрет, критическо-аналитичните студии — макар да доминират различно в литературния процес. Може би, защото критиката е заангажирана еднакво литературни критици и литературни теоретици, историци, писатели и поети! А може би, защото най-претенциозният към културата на словото и изрази литературно-критичен жанр есето вече десетилетия държи стабилни позиции. В най-голяма мяра заслугите за това принадлежат на Александър Матушка, ученик на Фр. Шалда, който за разлика от своя учител, отдава предпочитанията си единствено към този жанр. В литературните портрети от книгите му „Профили“, „Медалиони“ и др. в критико-аналитичната студия за Карел Чапек той ни поднася литературната критика със свой „самостоятелен“ живот, критика *sui generis*, със собствено мисловно и емоционално съдържание — критика, която вълнува. Макар да е наука, тя не е ограничила автора в изаявата на своите представи за литературното творчество, за човека и света. Критика — „художествено приключение“, подхранваща и илюзорни представи за критика „изкуство“. Тези представи имат, разбира се, стари корени в словашкия литературен процес.

Още в първите раздели (на цит. тук книгата) „За спецификата на литературната критика“, „За трудностите на литературната критика“, и особено в „Критика и литература“, литературният историк и теоретик Виктор Кохол от Института за литература в Братислава, прави опит да разграничи критиката от изкуството. Кохол чертае демаркационната линия с богата ерудираност.

¹ От най-новите чешки публикации, особено сборникът: „*Dejiny české lit. kritiky*“, Прага, 1965, стр. 630.

Красноречиво доказателство за подема на литературно-критическата мисъл са словашкият литературни списания: *Slovenská literatúra*, *Slovenske pohľady*, *Romboid* и др.

Сред внушителния брой сборници с литературно-критически статии и есета на словашки литературни работници, писатели, поети, публикувани в специални библиотеки на словашките издателства „Словенски списовател“, „Смена“, „Издателство на словашката академия на науките“ ще спомена поне: М. Бакош: „*Literatúra a nadsťaubá*“, 1960, „*Problémy literárnej vedy včera a dnes*“, 1964, V. Kochol: „*Nie samým slovom*“, 1964, M. Hamada: „*V hl'adani významu a tvaru*“, 1966.

Според него, освободителните усилия на критиката са провокирани от литературната история и теория (най-вече академичната) и от изкуството (преди всичко артистичното), които са считали (и считат) литературната критика за свой неравноценен, пасивен партньор. Често се забравя забележителната роля на литературната критика. Да, забележителна — макар да не квалифицираме като „изкуство“ дори такива творби като Лесинговият „Лаокоон“, Шилеровият разговор „За навията и сантименталната поезия“, Еккермановите „Разговори с Гьоте“, критическото дело на Белински, Чернишевски, Добролюбов и толкова други творби на гениални литературни критици. — Тъй както не можем да приемем за литературна наука, за литературно-критически творби „Жан Кристоф“ на Р. Ролан или „Д-р Фаустус“ на Т. Ман, макар да ни поразяват с теоретическата си и критическа ерудиция.

Не, не в изисканата езикова и стилна форма, бравурна изтънченост на изреча трябва да търсим спецификата на литературната критика, твърди В. Кохол. Тя може да бъде „суха“ и съвсем предметна, без да губи оправданието си. Със своя трезвен, предметно-аналитичен език, като критик Лесинг изигра далеч по-значителна роля, отколкото например Нитче, с брилянтния си афористичен и „поетичен“ език — макар в свое време да пленява определени обществени и литературни кръгове. Предметният, дори понякога „скучен“ Чернишевски, а така също Добролюбов, си осигуриха трайно значение за изкуството и литературата, а техните артистични противници са днес напълно забравени. Би било, разбира се, неправилно да правим изводи, че словашкият учен отпраща артистичния литературно-критически език към упадъчните тенденции в литературата и критиката. Той говори че външната, стилна изява на критиката дава основания да говорим за културата на словото и изреча, но не и за творческия акт, тъждествен с изкуство.

От формалните различия В. Кохол преминава към различните по същество начини на изложение и изображение на действителността. Докато изкуството и художествената литература е фикция, свързана с реалния си прототип, но с независимо от него съществуване, нефиктивният, нехудожествен израз се явява непосредствен експонат на действителността. Да се отрича фиктивността на художествената творба, както остроумно отбелязва В. Кохол, това е равносилно да изпадне в състоянието на средновековния зрители, който след религиозните представления е малтретиран изпълняващия ролята на Юда... В своите размисли за литературната критика В. Кохол е на страната на актуални за литературния живот усилия за постигане на критика не програмна и нормативна, критика марксистска, научна, но с конкретен анализ на фактите и детайлите, критика индуктивна, специална, литературна

и именно с това всеобща, обществена. Критика, в която непрекъснато се разширява единството на особеното и общото, конкретното и абстрактното, личното и общественото.

Намесата на литературни теоретици и историци, литературно-критическата заангажираност на словашките поети и писатели изведоха литературно-критическите търсения към една убедителна, съвременна концепция. Изразители на тази концепция (в теоретични и практически аспекти) са вече литературни критици от младото поколение. Сред тях особено място заема Милан Хамада с литературно-критическите си статии и студии (в цит. книга). Един критик със самочувствие на своето поколение, самочувствие на творец. Хамада смята, че без критиката художествената творба е само молитва, т. е. разговор, обречен да остане навеки монолог. Този млад словашки литературен критик принадлежи към ония, които първи посочиха и оцениха действителните достойнства на младата словашка поезия (от нашето десетилетие), нейния смисъл и значение за развитието на съвременната литература. За това говорят събраните и издадени днес литературно-критически работи на Хамада, но възникнали в години на експерименти и търсения, със „субективни“ оценки, които времето и литературната атмосфера обективизираха. Един (макар и не единствен), литературен критик, който се вгледа зорко най-напред в своето поколение, за да отправи после неспокоен поглед към съдбата на съвременния човек, към всичко, което се е изправило пред него като заплаха или надежда.

Логично е поради това да се ръководи от убеждението, че литературната критика формулира обществените и естетически идеали, които са исторически незавършени, израстват и се изграждат в процеса на художественото творчество. И макар да счита, че без своята „ограниченост“ и „субективност“, литературната критика би изменила на себе си, той ратува за нейния съвременен научен престиж — като критика марксистска. Единството на целта — борбата за социалистическа литература — не се осъществява по един и същ път, постига се по много пътища.

Характерна същност на най-новата словашка литературна критика не е вече декларативната ѝ антинормативност, експонираната ѝ борба за „независимост“, а непосредствените ѝ прикосновения, оценки на живота и литературата. Тя е равностойна партньорка в литературния живот. Заедно с младата словашка литература и особено поезията тя разполага с обществено активна литературна концепция. Това, разбира се, не означава, както справедливо изтъква М. Хамада, че литературните оценки не са вече актуални. Заедно с литературата, словашката литературна критика днес действа в борбата за обществени и естетически идеали.

Георги Вълчев